

НИККОЛО МАКИАВЕЛЛИ

ДЕРЖАВЕЦЬ

Нікколо Макіавеллі

Державець

Нікколо Макіавеллі

Його ясновельможності Лоренцо Медічі

Шукачі милостей якого-небудь володаря мають звичку догоджати йому через піднесення найдорожчих своїх речей, а також тих, що, на їхню думку, можуть бути йому приємними; тому здебільшого володарі отримують у подарунок скакунів, зброю, золототкану парчу, дорогоцінні тканини й тому подібні прикраси, що годяться за їхнім званням. І от я маю бажання надати Вашій Світлості докази моєї найглибшої відданості, та не знайшов серед свого добра нічого дорожчого й кориснішого за розуміння діянь великих людей, яке здобув внаслідок тривалого спостереження за сучасними справами й безперервного вивчення древніх. Я ретельно обміркував і переглянув свої роздуми, зібрав їх у невелику книжку, яку й надсилаю Вашій Світлості.

Хоч я й не вважаю мою працю вартою Вашої уваги, [однак] сподіваюся, що через свою доброту Ви не зневажите її, адже це найдорогоцінніше з мого боку піднесення дозволить Вам протягом невеликого часу засвоїти те, що я обмірковував протягом довгих років поміж негараздів і небезпек. Я вилучив зі свого твору риторичні хитросплетіння, гучні й промовисті слова, будь-які інші зовнішні приманки й прикраси, якими багато хто споряджає й вдосконалює свої писання, бо я хотів, щоб він приваблював до себе лише різнобічністю поглядів і важливістю предмету та й годі. Не варто вважати самовпевненістю потуги людини з низького й навіть нікчемного стану судити й встановлювати правила поведінки для володарів. Художники, які змальовують місцевість, стоять на рівнині внизу заради того, щоб роздивитися характер гір і височин, а щоб огледіти низини, піднімаються в гори. Точнісінько так само, щоб осягнути характер народу, треба бути володарем, а розгледіти натуру володаря може тільки людина з народу.

Отже, нехай Ваша Світлість поставиться до цього невеличкого подарунка з тим самим почуттям що й я; коли ви уважно прочитаєте цей твір, то переконаєтеся, що я маю палке бажання, щоб Ваша Світлість досягла тієї величі, яку обіцяла Вам фортуна і Ваші високі чесноти. І якщо з висоти свого становища Ваша Світлість інколи погляне донизу, то побачить, як мало заслуговую я на ті важкі й безперервні удари долі, що б'ють по мені.

Розділ І. Якою буває одноосібна влада і в який спосіб її здобувають

Усі держави, всі уряди, які коли-небудь керували народами, поділяються на республіки й принципати. Останні бувають або спадковими, в яких тривалий час панувала династія їх володарів, або новітніми. Нові принципати можуть бути такими в цілому, як Мілан за Франческо Сфорца, або можуть бути приєднаними до спадкових володінь того володаря, який їх придбав, на зразок Неаполітанського королівства, що було завойоване іспанським королем. Ці новопридбані території або вже привчені підкорятися одноосібному правителеві, або дотепер були вільними; приєднують їх або силою власної зброї, або з чужою допомогою, або так складеться доля, або завдяки своїй доблесті.

Розділ II. Про спадкові принципати

Я залишу осторонь роздуми про республіки, тому що багато працював над цим питанням в іншому місці. Звернуся лише до принципатів і, за вищенаведеним планом, розгляну, яким чином можна підтримувати й зберігати одноосібну владу.

Перш за все скажу, що спадкові володіння, звичні до володарів, які походять з одного роду, втримати набагато легше за нові, бо досить буде не порушувати звичаїв своїх попередників і дотримуватися ходу подій. Володар, який має середні здібності у цьому випадку завжди збереже свій трон, якщо тільки він не позбувся його через втручання якоїсь надзвичайної й непереможної сили, але й після цього він зможе повернути собі владу, щойно загарбника спіткають найменші труднощі.

У нас в Італії, для прикладу, герцог Феррарський спромігся протистояти намаганням венеціанців у 84 році, а також папи Юлія у 10-му лише завдяки тому, що його родина давно вкорінилася у своїх володіннях. Давній володар має менше причин і менше підстав, щоб кривдити, тому його більше поважають, і якщо він не має помітного ґанджу, що викличе ненависть, то цілком може розраховувати на зрозумілу симпатію від своїх підданих. У давнині й тягlostі володарювання губляться всі побажання й задуми оновлень, адже один заколот завжди лишає зачіпку до скоєння другого.

Розділ III. Про змішані принципати

Навпаки – на нового володаря очікують труднощі. Перш за все, якщо він приєднав нові володіння до старих і через це утворив певне об'єднання, на нього очікує перша неприємність, властива усім новим державам: люди охоче змінюють правителів маючи надію на покращення, а тому часто повстають проти них, та згодом переконуються на власному досвіді, що вони потрапили в облуду й стало ще гірше. А це можна зрозуміти з другої природної й звичайної потреби, що примушує нового володаря утискувати своїх підданих збройною рукою й іншими засобами, як це роблять завойовники, внаслідок чого твоїми ворогами стають не лише противники твого воцаріння, але і з його прихильниками тобі не вдається зберегти товариські стосунки, бо не можеш ані виправдати їх сподівання, ані застосувати проти них сильні ліки, маючи перед ними зобов'язання. Адже для вторгнення до чужої країни володар, який навіть має сильне військо, повинен забезпечити собі сприяння її мешканців. Ось чому Людовік XII Французький легко захопив Мілан і зразу ж позбувся його, для чого на перший раз вистачило власних сил Лодовіко. Ті самі містяни, що відчинили ворота перед королем, розчарувалися у своїх сподіваннях щодо майбутніх благ, на які вони розраховували, та не змогли зносити незручностей нового правління.

Правда й у тому, що захоплені вдруге бунтівні області важче втратити, бо під приводом придушення бунту правитель може зміцнювати свою владу менше озираючись, карати тих, що завинили, виявляти неблагонадійних і захищати найвразливіші місця. Тож, якщо герцогу Лодовіко першого разу було достатньо влаштувати на кордоні трохи гармидеру, і Франція втратила Мілан, то вдруге цілому світу довелося об'єднатися проти неї, щоб розгромити й вигнати її війська з Італії; і все це можна пояснити вищевказаними причинами. Разом із тим – обидва рази Франція

втрачала свої надбання. Спільні причини, чому так сталося першого разу, ми вже обговорили. Залишилося сказати про другий випадок і розглянути ті засоби, якими володів французький король і всілякий, хто був би на його місці, щоб залишити захоплене у своїй власності. Скажемо, що завойовані землі, які приєднали до попередніх володінь завойовника, або є однією країною з ними і їхнє населення говорить тією ж мовою, або ж ні. В першому випадку їх зовсім неважко втримати, особливо якщо вони не звикли до вільного життя. Щоб убезпечити себе, достатньо буде припинити рід володарів, які там керували, бо, якщо врахувати силу спільних звичаїв за умови збереження колишнього способу життя – інших причин для заворушень населення не матиме. Це можна було спостерігати на прикладі Бургундії, Бретані, Гасконі й Нормандії, які з давніх давен увійшли до складу Франції, і хоча мова їхніх мешканців трохи відрізняється, разом із тим вони розуміються з іншими французами, дотримуючись подібних з ними звичаїв. Якщо завойовник хоче зберегти за собою такі області, він повинен дотримуватися двох умов: по-перше, треба щоб перервалася династія їхніх володарів; по-друге, необхідно залишити незмінними їхні закони й податки; тоді скоро ці області стануть одним цілим з твоїми попередніми володіннями.

Та коли захоплюють території країни, відмінної за мовою, звичаями й інституціями, ось тут починаються труднощі, і щоб не втратити їх, знадобляться велика удача й велике уміння. Найкращий і найдієвіший спосіб у цьому випадку полягає в тому, щоб завойовник сам оселився в тих краях. Це забезпечить завоюванням надійність і довготривалість; так вчинив турецький султан із Грецією. Якби він не переніс туди своєї резиденції, він би там нізащо не втримався, незважаючи на всі інші заходи, якими він скористався для збереження цієї держави. Коли ти знаходишся на місці, ти можеш розпізнавати майбутні заколоти ще в зародку й легко їх придушувати; в іншому випадку звістка про них доходить лише тоді, коли вони вже у розпалі й пізно щось робити. Крім того, ти не

залишаєш країну на розграбування своїм чиновникам; для підлеглих буде полегшений прямий доступ до володаря, внаслідок чого у добродесних громадян з'являється більше підстав для прихильності, а у бунтівників – для побоювань. Ворог іззовні добре подумає, перш ніж напасти на ці володіння. Таким чином їх буде дуже складно відібрати у володаря, який туди переселився.

Другий чудовий спосіб полягає в тому, щоб заснувати одну-дві колонії, які б приєднали цю місцевість до нової держави. Інакше доведеться утримувати там велику кількість солдатів, і піхоти, і кінноти. Колонії коштують недорого; вислати й утримувати колоністів не коштує для володаря майже нічого, адже в цьому випадку збитки отримають лише ті мешканці, у яких відбирають їхні будинки й землі на користь поселенців, а ці мешканці є невеликою частиною нових підданих і вони не можуть завдати шкоди володарю через свою бідність і роз'єднаність. З одного боку, якщо решту не утискувати, то вони не матимуть підстав для хвилювання, а з другого – вони будуть поводитися обережно, навчені чужим прикладом і остерігатимуться, щоби з ними не вчинили так само. Я вважаю, що колонії не потребують витрат, вони надійніші й викликають менше незадоволення. Незадоволені ж є нешкідливими, як я вже сказав, через те, що вони бідні й роз'єднані. З цього приводу доведеться зауважити, що людей треба або милувати, або страчувати, адже невеликі кривди завжди будуть спонукати до помсти, а за великі люди помститися не можуть. Таким чином, кривдячи, треба усунути можливість помсти. Та якщо замість колонії застосовується озброєний гарнізон, він потребує набагато більших витрат і, врешті-решт для охорони нових володінь знадобляться всі кошти держави. Надбання таким чином перетвориться на збиток. До того ж, розквартирування військ у різних місцях завдасть набагато більшої шкоди й завдасть утисків усьому населенню, всілякий страждає від цих незручностей і стає ворогом нового володаря, та ще й небезпечним ворогом, який після поразки залишився у власному

домі. Отже, з будь-якої позиції такий спосіб захисту своїх володінь настільки не вигідний, наскільки вигідним є заснування колоній.

Той, хто знаходиться у чужорідній, як було сказано вище, провінції, повинен ще взяти під свій захист її дрібних сусідів, намагаючись послабити найбільш впливових і остерігатися, щоб не з'явився привід для втручання у справи цієї області в другого володаря, такого ж могутнього, як і він сам. А привід до того, щоб скористатися незадоволенням надміру честолюбних чи наляканих мешканців, завжди з'явиться, про що ми знаємо через закликання етолійцями римлян до Греції – взагалі, у всі завойовані ними провінції римлян запрошувало місцеве населення. Щойно чужоземний завойовник вторгнеться до якоїсь країни, як усі дрібні правителі приєднуються до нього і це цілком зрозуміло, бо ними рухає ненависть до колишнього поневолювача, тож завойовнику нема чого турбуватися про те, як привабити цих людей на свій бік; вони всі зразу ж приєднуються до його нових володінь. Йому слід лише стежити, щоб вони не отримали забагато сил і впливу. Його власних сил і прихильності прибічників цілком достатньо, щоб впоратися з суперниками й цілковито оволодіти новою провінцією. Але той, хто не застосує цих заходів, скоро залишиться без придбаного, до того ж спізнає численні труди й турботи.

Римляни неухильно дотримувалися цих правил у захоплених ними провінціях: вони засновували колонії, прихиляли до себе менш впливових осіб і ні в чому їм не потурали, ослаблювали більш впливових; чужоземним володарям вони не залишали жодного шансу. Я скажу лише на прикладі Греції. Ахейців і етолійців римляни перетягли на свій бік; Македонське царство було принижено і звідти вигнали Антіоха. Однак, заслуги ахейців і етолійців не стали достатньою підставою для того, щоб розширити їхні володіння; жодні запевняння Філіпа в дружбі не завадили римлянам послабити його, а могутність Антіоха не переконала їх визнати його право на володіння бодай якоюсь територією в Греції. Римляни в цих випадках чинили так, як належить чинити всім розумним володарям:

їхні помисли були не лише про нинішні, але й про майбутні турботи, вони шукали шляхів, як з ними впоратися. Адже, якщо передбачити заздалегідь, то легко знайти вихід, а коли біда наблизилася, хвороба стає невиліковною й ліки вже не допоможуть. Виходить так, як лікарі кажуть про сухоти, що спершу їх легко вилікувати, але важко розпізнати, та з часом, якщо з самого початку вона була занедбана, хвороба стає очевидною, але важко лікується. Те саме й у державних справах: якщо знати заздалегідь (що можуть лише дуже мудрі люди) про загрози й нещастя, то їх можна виправити, але якщо цього не зробити й загроза стала видимою для кожного, тут вже нічого не поробиш.

Римляни відчували наближення біди здалеку і завжди запобігали цьому, не боячись заради цього навіть розпочати війну, бо знали, що війни не уникнути, а можна лише відтягнути її для чужої вигоди. Вони вирішили воювати з Філіпом і Антіохом у Греції, щоб не воювати з ними потім в Італії; колись вони могли уникнути обох війн, та не захотіли цього. Вони ніколи не дотримувалися того правила, яке віддавна твердять мислителі нашого часу: «Скористатися перевагами очікування». Перевага римлян полягала лише у власній доблесті й поміркованості, але ж часи приносять із собою всілякі зміни, за яких добро перекидається на зло, а зло – на добро.

Та повернімося до Франції й подивімось, чи застосувала вона хоча б один з наведених способів. Я буду розповідати не про Карла, а про Людовіка, тому що він найдовше втримався в Італії й те, що він зробив, помітно набагато виразніше. Ви можете переконатися, що він постійно чинив навпаки стосовно того, що варто було зробити для зміцнення своїх володінь в чужомовній країні.

Король Людовік опинився в Італії завдяки побажанням венеціанців, які збиралися скористатися його приходом, щоб заволодіти половиною Ломбардії. Не буду дорікати королю за цей вчинок: маючи бажання закріпитися в Італії, він не мав союзників всередині країни й усі двері були перед ним зачинені через спогади про його попередника Карла, тому обирати собі друзів було не на

часі. Людовик міг би досягнути своєї мети, якби не припустився жодних інших помилок. Якби він зайняв Ломбардію, то повернув би французам повагу, яку ті втратили за Карла; Генуя поступилася, флорентійці уклали з ним союз; маркіз Мантуанський, герцог Феррарський, Бентівольї, господиня Форлі, правителі Фаенци, Пезаро, Ріміні, Камеріно, Пьомбіно, мешканці Лукки, Пізи, Сієни – всі хотіли з ним приятелювати. Ось тоді венеціанці й усвідомили всю необдуманість свого вчинку: замість кількох містечок в Ломбардії вони зробили короля володарем двох третин Італії.

Міркуйте тепер, чи складно було королю утвердитися в Італії, якби він дотримувався вищеназваних правил, підтримував і захищав своїх численних і слабких прихильників, які боялися – хто Церкви, хто – венеціанців і були змушені йти за ним. З їхньою допомогою Людовік легко захистив би себе від значно могутніших суперників. Та ледве він опинився в Мілані, як все зробив навпаки – посприяв папі Олександру, коли той захопив Романью. Разом із тим король навіть не помітив, що відштовхує від себе прихильників і людей, які довірилися йому, послаблює свій вплив і підсилює Церкву тим, що додає до її величезної духовної влади ще й світську. Услід за цією першою помилкою невідворотно сталися й інші. Врешті-решт, щоб погамувати захланність Олександра й завадити йому заволодіти Тосканою, король був змушений вступити на територію Італії. Мало того, що він підніс Церкву й залишився без союзників; його жадання сягнути Неаполітанського королівства й він розділив його з королем Іспанії, і якщо до цього доля Італії була в його руках, то тепер він завів собі товариша, щоб у всіх честолобців і незадоволених цієї країни був покровитель. Разом із цим Людовік видалив з королівства того, хто міг би платити йому данину й замінив його на правителя, що погрожував вигнати його самого. Звісно, бажання здобувати – річ цілком звичайна й зрозуміла, і коли люди прагнуть до цього, зважаючи на свої сили, то їх будуть хвалити, а не засуджувати, та коли вони не можуть і домагаються здобутків будь-якою ціною, то у цьому прихована помилка, варта докору. Якщо сили Франції

дозволяли їй напасти на Неаполь, так і слід було вчинити, якщо ж не дозволяли, то не варто було ділити його ще з кимось. Подібна угода з венеціанцями в Ломбардії заслуговує на виправдання, тому що дозволила французам закріпитися в Італії; випадок з Неаполем підлягає осуду, бо тут не було такої ж необхідності.

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, [купив полную легальную версию](#) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.

НІККОЛО МАКІАВЕЛЛІ

ДЕРЖАВЕЦЬ

